

3.9. Соціальна держава: модернізована модель соціально-відповідальної взаємодії стейкхолдерів національної економіки

Зацікавленість науковців, політиків, практикуючих управлінців у всіх сферах життєдіяльності суспільства у пошуку теоретичних моделей і генеруванні практичних рекомендацій з формування, розвитку і ефективного функціонування такої мегасистеми, як соціальна держава обумовлена загальним усвідомленням потенціалу позитивних наслідків їх реалізації.

Не ставлячи перед собою завдання детального аналізу варіантів соціальної державності, підкреслимо тільки, що в сучасній літературі поряд з іншими найбільшого поширення отримав наступний поділ моделей розвитку соціальної держави: патерналістська, корпоративна і етатистська, кожна з яких ґрунтується відповідно на ліберальній, консервативній та соціал-демократичній ідеології [1; 2; 3; 4; 5].

Хоча теоретично ці моделі є типами «ідеальних» соціальних держав, кожна з яких має певні переваги і недоліки, в практичному плані як правило спостерігається поєднання їх елементів з певним домінуванням характерної риси однієї з них.

Однак, кожна з названих моделей в умовах українських реалій підпадає під вплив особливих історичних, культурних, національних, ментальних, економічних і політичних чинників, які унеможливають їх просту реплікацію.

Адже, для прикладу, принципи корпоративної моделі (консервативна ідеологія) не можуть бути швидко та успішно адаптованими для України в зв'язку з відсутністю механізму розвинутого трипартизму: роботодавець-профспілка-робітник. Характерні для сьогодення дисфункціональність вітчизняних профспілок, відсутність державних гарантій на працевлаштування, приналежність українських корпорацій промислово-фінансовим угрупованням, у яких на пріоритетних позиціях стоять власні інтереси, а не сплата податків, страхових внесків і т. п. залишають цю модель поки-що нездатною забезпечити соціальну справедливість та захист населення в Україні.

Щодо патерналістської моделі (ліберальна ідеологія), то для її реалізації в Україні слід спочатку забезпечити умови для належного функціонування інститутів правової держави. Однак ситуація, коли умови розвитку середнього та малого підприємництва визначаються державою, закони, регулювання і правила регламентуються владою всупереч інтересам підприємницького сектору, коли держава обмежує і контролює розвиток вільного ринку в інтересах великого бізнесу, не забезпечує благополуччя громадян з мінімальними доходами і т. п., спостерігається де-мотивація підприємців щодо накопичення та реінвестування заощаджень, забезпечення страхування, сплати податків і, навпаки, мотивує подальшу тінізацію економіки, яка скорочує податкові надходження до бюджету країни та бюджетів її регіонів. Відсутність правової держави і законодавства не дають сьогодні можливості використання ліберальної моделі для побудови соціальної держави в Україні.

Використання етатистської моделі (соціал-демократична ідеологія) є також сьогодні неможливою до впровадження в Україні в зв'язку з порушенням принципу взаємної відповідальності особи і держави. Якщо з боку держави, яка бере на себе відповідальність за забезпечення соціального захисту,

справедливості та добробуту населення, це виражається у невиконанні взятих на себе зобов'язань, то зі сторони особи спостерігається відсутність готовності виконувати свої фінансові зобов'язання перед суспільством. В зв'язку ж із обумовленим цим конфліктом інтересів значним дефіцитом державного бюджету останній не може виконувати функцію фінансової основи цієї моделі.

Цілком очевидно, що реальна практика управління державною системою загалом та її складовими соціально-економічними підсистемами сьогодні вимагає від нас розбудови власної моделі соціальної держави і її соціально відповідальних складових на основі комбінування елементів різних моделей з врахуванням економічних, політичних реалій і ресурсних можливостей країни.

На необхідності інтенсифікації такого наукового пошуку наголошували учасники міжнародної конференції «Україна на шляху до європейської соціальної держави» (26.05.2011 р.), формулюючи в процесі дискусії його основні проблемні питання та завдання з їх вирішення.

Проф. Колот А.М. – «Ми не маємо як такої соціальної політики, тому її не можна покращити, її можна будувати з нуля, ліпити, як діти, возрощувати її» [6, с. 51].

Проф. Грішнова О.А. (окрім уже наведеної вище позиції щодо умови розбудови соціальної держави) – «Абсолютна більшість розробок стосується лише соціальної відповідальності бізнесу, але, на наше переконання, немає сенсу говорити про соціальну відповідальність лише бізнесу. Соціальну відповідальність несе передусім держава. Соціальну відповідальність мають усі люди» [6, с. 51-52].

Директор Всеукраїнської громадської організації «Інститут демократії та соціальних процесів» Шибко В.Я. – «... ми починаємо розбудову громадянського суспільства, як складову соціальної держави, саме через те, що ми все киваємо на необхідність соціального діалогу...» [6, с. 56].

Зав. відділом соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України Піщуліна О.М. – «На сьогоднішній день модель, в рамках якої існує соціальна політика, працює соціальна політика, не визначена» [6, с. 56].

Проф. Новікова О.Ф. – «... не хочуть приймати соціальну політику якраз з тим, щоб не приймати відповідальність» [6, с. 61].

Заст. голови Федерації профспілок України Кондрюк С.М. – «...приватизація бізнесом влади, що комерціалізація соціальної держави і все решта веде в прірву,...» і «... якщо апріорі влада, бізнес за певної підтримки науковців не вбачає доцільним належну оплату праці, належний захист, належну пенсію, то тоді ми будемо вимушені вести не соціальний діалог, а шукати інші засоби...» [6, с. 64].

Узагальнюючи наведені витримки, отримуємо невітніші оцінки, згідно з якими «соціальну політику слід будувати з нуля», «соціальна політика не приймається», «модель невизначена», «більшість розробок стосується соціальної відповідальності бізнесу», «влада, бізнес за певної підтримки науковців не вбачає доцільним належну оплату праці».

Однак, позитивні напрямки пошуку шляхів вирішення існуючих проблем відкриваються розумінням того, що «соціальну політику слід будувати», що «ми починаємо розбудову громадянського суспільства», що «соціальний діалог

необхідний», що «відповідальність несе передусім держава», що «відповідальність мають усі люди», а «умовою розбудови і соціальної держави, є формування і реалізація соціальної відповідальності усіх суб'єктів держави».

Тому, основні напрямки розробки удосконаленої вітчизняної моделі соціальної держави повинні прокладатися в просторі встановлення нових принципів взаємозалежності економіки і політики, встановлення нових механізмів, правил і процедур взаємовідносин на основі співробітництва і пошуку компромісів з узгодження інтересів всіх рушійних сил цих взаємовідносин (стейкхолдерами) з відмовою від віртуального принципу рівності всіх і всього, з акцентом на підвищенні їх особистої ролі і внесків у виробництво та розподіл соціальних благ.

В цьому контексті слід зауважити, що встановлення і використання нових механізмів, правил і процедур відноситься до сфери управління і менеджменту соціально відповідальними суб'єктами ринкових стосунків, щодо яких світовою управлінською теорією і практикою КСВ накопичено значний і самий різноманітний досвід, який вітчизняні дослідники і практикуючі управлінці використовують ще порівняно мало. І це при тому, що майже аксіоматично можна стверджувати – соціально відповідальна поведінка будь-якого суб'єкта соціальної держави пріоритетно забезпечується соціально відповідальним управлінням і менеджментом.

У фундаментальній роботі А. Керролл і А. Бухгольц [9] з позицій мультицільових завдань соціально відповідального корпоративного менеджменту розглянута модель взаємодії влади, бізнесу і громадськості. З допомогою цієї моделі демонструється зразок взаємостосунків на основі попарних описів взаємовпливів «громадськість-влада», «бізнес-громадськість» і «влада-бізнес» [9, с. 455, рис. 1]. Ця схема прекрасно ілюструє наведену нами вище позицію проф. Грішнєвої О.А., яка говорить про необхідність забезпечення соціально відповідальної поведінки та відповідальності і бізнесу, і влади, і людей.

Концептуальні моделі менеджменту соціально відповідальної поведінки корпоративних утворень, які спрямовані на трансформацію останніх в соціально відповідальних, тобто «хороших корпоративних громадян» запропоновані в [16; 17]. Однак, всі ці роботи знову ж таки орієнтовані на забезпечення корпоративного управління і менеджменту, а не пошуку моделі управління ефективною взаємодією всіх ключових суб'єктів соціальної держави..

Виявляється така інноваційна модель організації взаємостосунків в тріаді «влада – бізнес – університети» була запропонована ще у 1995 році [18] і отримала назву «концепція потрійної спіралі» Іцковіца – Лейдесдорфа (Etzkowitz Henry – Leydesdorff Loet), як модель еволюційного розвитку суспільства та економіки,

Запропонована цими авторами графічна інтерпретація взаємодії між державою, бізнесом та університетами у вигляді діаграми Ейлера-Венна (рис. 1) з утворенням характерної для постіндустріальної економіки інтегрованої зони – «кластерного альянсу» учасників з максимально інтегрованими цілями та інтересами, має високий потенціал успішного використання в якості базової моделі для опису, аналізу та удосконалення процесів і процедур управління

ефективним, соціально відповідальним соціально-економічним розвитком будь-якого суб'єкта ринку в погодженні із загальнодержавними цілями та інтересами.

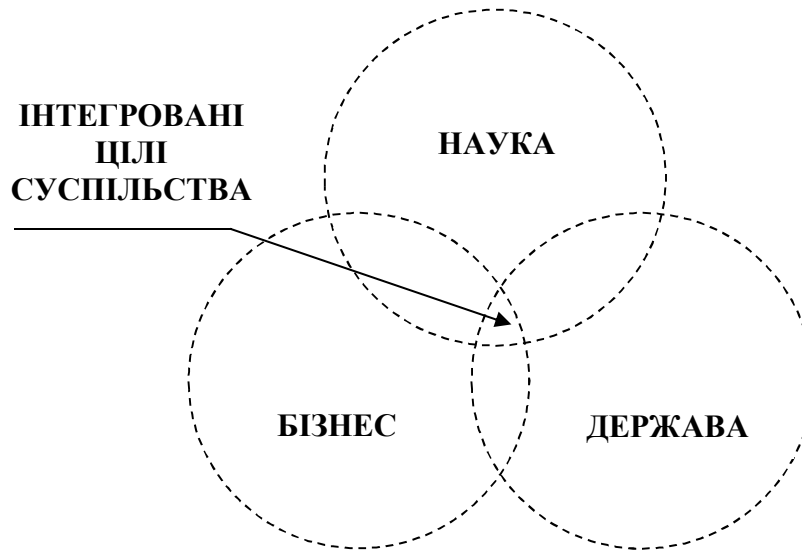

Рис. 1. Базова графічна інтерпретація моделі взаємодії основних гравців соціально-економічної системи [18]

Називаючи зображену на рис. 1 модель базовою, ми маємо на думці можливість її перспективного використання для інтерпретації, аналізу та синтезу систем соціально відповідального менеджменту в загальнодержавній системі управління всіма складовими національної економіки.

Наші припущення ґрунтуються на наступних міркуваннях.

1. В якості суб'єктів прийняття рішень при управлінні процесами, які відбуваються в рамках соціальної держави і результатом яких є її позитивний розвиток, беруть участь органи державного управління, місцевого самоврядування, суб'єкти управління бізнесовими, комунальними, науковими, освітніми, політичними, професійними, громадськими підприємствами, установами та організаціями. Очевидно, що всі вказані вище та інші потенційно можливі учасники процесів соціально-економічного розвитку можуть бути диференційовані за домінуючими складовими сприяння цьому процесу і впливу на його результати. При цьому, якщо Л. Лейдесдорф виділяє три головні групи впливу – стейкхолдерів «Держава – Бізнес – Університети», то слід врахувати, що такий поділ, будучи достовірним для «кластерного альянсу», не цілком достовірно відображає реальний розподіл впливових гравців у загальнодержавній, галузевих, регіональних і транс-регіональних корпоративних спільнотах, в зв'язку з чим базова модель підлягає певній реінтерпретації і адаптації.

2. Відсутність в базовій моделі взаємодії основних гравців соціально-економічної системи такої складової, як «Громадянське суспільство» вирішується простим залученням до співпраці в процесах прийняття рішень щодо напрямків і стратегій розвитку соціально-економічних систем

представників самих різних соціальних страт і організацій в усіх без виключення сферах ділової, політичної і громадської активності, які:

- по-перше, хочуть цього залучення,
- по-друге, володіють позитивним ресурсним потенціалом,
- по-третє мають можливість впливати на процеси в системі.

Адаптована модель взаємодії основних гравців соціально-економічної системи приведена на рис. 2.

В теоретичному плані ця можливість була підтверджена шляхом появи в «потрійній спіралі» Іцковіца – Лейдесдорфа четвертого елемента – представників громадянського суспільства, що привело до трансформації останньої в модель квадро-спіралі, описаної Л. Лейдесдорфом в [19].

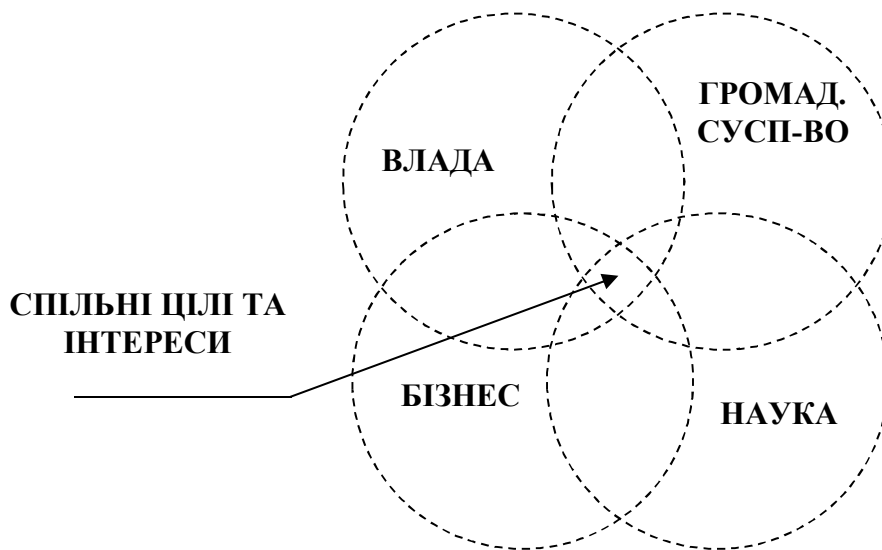

Рис. 2. Адаптована графічна інтерпретація моделі взаємодії основних гравців соціально-економічної системи

Джерело: авторська розробка

3. Західні експерти, в т.ч. і самі автори моделі, вважають, що квадро-спіраль краще від потрійної відповідає вимогам ефективної взаємодії суб'єктів сучасної інтелектуалізованої економіки в зв'язку з тим, що в епоху економіки знань інституції громадянського суспільства набувають критично важливого значення в процесах створення, розповсюдження і споживання нових продуктів, цінностей та суспільних благ [20].

4. В інтегрованій структурі квадро-спіралі формується зона спільних цілей та інтересів (сегмент взаємного накладання кіл на рис. 2) всі чотири складові якої перебувають в постійній та інтерактивній співпраці. При цьому, в процесі функціонування системи повноваження і компетенції всіх учасників зливаються та набувають потенціалу взаємозаміни, що може суттєво покращити якість управління і менеджменту через забезпечення можливості обміну знаннями, досвідом, формування спільних оцінок і спільного бачення подій, прийняття ефективних рішень щодо поведінки на ринках, об'єднання і використання ресурсів – джерело зростання конкурентоздатності і рівня ділової активності не окремих компаній, організацій, установ, локальних ринків тощо,

а соціально-економічної системи загалом з відповідним зростанням її соціальної адекватності.

Слід зауважити, що окремими вітчизняними експертами з питань державного управління організація ефективної взаємодії держави в рамках території-регіону з різноманітними складовими громадянського суспільства на основі «сітьової парадигми територіального розвитку» уже детально розглянута в теоретичних дослідженнях [21, 22], якими в якості головних переваг використання їх результатів були названі можливість організації «... взаємовідносин множини окремих публічно-управлінських, бізнес- та громадських структур», в процесі яких «...важливе значення надається формуванню спільного інтересу ...» [23].

5. Очевидна необхідність, змін в підходах, технологіях та інструментах соціально-відповідального управління і менеджменту соціально-економічними системами, вимагає деструкції традиційних ієрархічних управлінських систем та притаманних їм структур, зв'язків і комунікацій, вивчення світового досвіду мережевого соціального діалогу і партнерства, до якого на думку М. Портера (Michael E. Porter) повинні бути «... залучені різні рівні влади, приватні компанії, освітні та наукові інститути, громадські організації» [24, с. 24] для створення в системі так необхідної на думку проф. Вовканича С.Й. мережі «... соціально-економічних взаємозв'язків і взаємодій, які генеруватимуть мотивацію кожного індивіда на примноження знань, споживання інформації, її виробництво та використання» [25, с. 60-61] і, як наслідок, підвищення якості державного управління і корпоративного менеджменту, покращання підприємницького та інвестиційного клімату, зростання рівнів соціального діалогу і відповідальності.

6. Однак, на нашу думку, і модель квадро-спіралі вимагає удосконалення та адаптації, так як не зовсім достовірно відображає реалії взаємозв'язків і взаємовпливів між всіма її складовими. Адже, ніхто не зможе заперечити того факту, що громадянське суспільство виступає найбільш узагальненим критерієм приналежності людських ресурсів до соціально-економічної системи, так як люди, які працюють у владі, у бізнес-структурах, у наукових інституціях також є членами того ж таки «громадянського суспільства», як це було раніше інтерпретовано в [26, с. 5].

Продовжуючи, однак, удосконалювати модель взаємодії всіх виділених вище складових громадянського суспільства, слід відійти від дуже розповсюдженого але помилкового трактування громадянського суспільства тільки як певної множини «об'єднань громадян», «неурядових громадських організацій», «громадських рад» і т. п., а детермінувати всі названі структури в якості «представницьких структур громадянського суспільства», якими охоплено тільки його найбільш активна частина. При цьому, громадянське суспільство, як інтегральна «сукупність людей і відносин» у всіх без виключення сферах своєї життєдіяльності, через свої «представницькі структури» впливає на інституції, в яких працюють члени суспільства, і на всіх своїх членів у владі, бізнесі та науці.

З врахуванням такої ре-інтерпретації, ми можемо об'єднати всі раніше відомі моделі інтерпретації взаємодії основних гравців (стейкхолдерів) будь-якої соціально-економічної системи у вигляді, представленому на рис. 3, де під

впливом вимог, мотивів і стимулів «глобалізованого оточення», формуються аналогічні позиції «громадянського суспільства», яке, в свою чергу, впливає на стейкхолдерів системи, примушуючи останніх до формування і переслідування в своїй діяльності соціально відповідальних цілей та інтересів.

Як на нашу думку, ця модель більш адекватно демонструє взаємозв'язки і взаємовпливи між всіма стейкхолдерами, залишаючи за громадянським суспільством прерогативи впливу на соціальну відповідальність всіх інших виділених складових громадянського суспільства соціальної держави в процесі встановлення, впливу на основних гравців її соціально-економічного розвитку і досягнення всією системою соціально орієнтованих, прийнятних для більшості цілей.

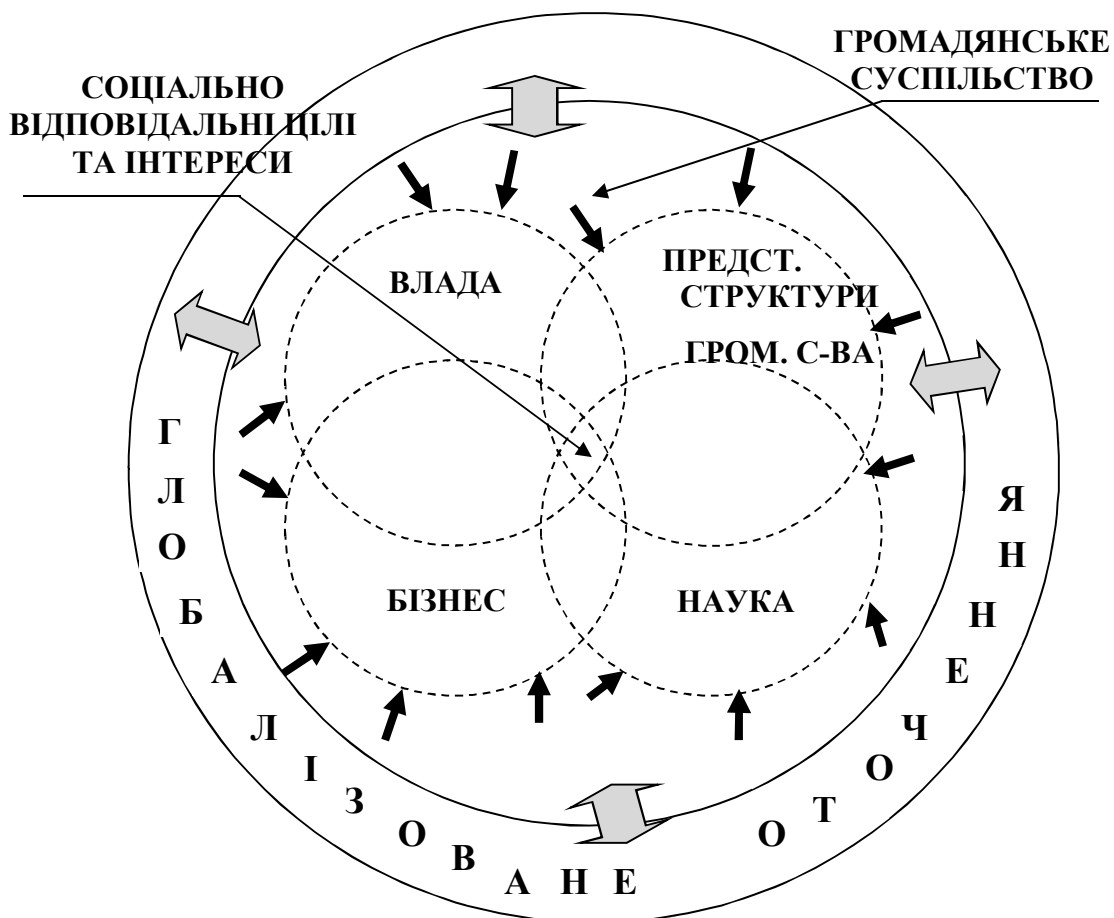

Рис. 3 Модифікована графічна інтерпретація інноваційної моделі взаємодії стейкхолдерів соціально-економічної системи

Джерело: авторська розробка

7. За цих умов в будь-якій соціально-економічній системі можуть виникнути всі підстави для прояву ефекту синергії взаємодії всіх її ключових складових, а також включитися механізми саморозвитку останніх як процес формальних і неформальних погоджень і домовленостей, створення спільних норм, правил і регулювань поведінки та соціально відповідальної діяльності у вирішенні спільних завдань. При цьому, «... ці норми і правила поділяються

всіма учасниками, приносячи їм взаємні вигоди» [27, с. 23], як основу гармонійного розвитку.

Таким чином, основною доведеною умовою успішного удосконалення управління і менеджменту суб'єктами соціально-економічної системи, яка переслідує цілі соціально відповідальної діяльності, можна вважати перехід від традиційних форм організації взаємодії складових за моделями «влада – бізнес», «влада – наука», «влада – суспільство» і т. д. до реорганізації останніх за зразком модифікованої інноваційної моделі «квадро-спіралі» з масштабним залученням «структур громадянського суспільства» для «формування спільного інтересу», «генерування мотивації», «норм і правил», які «поділяються всіма» і приносять «взаємні вигоди».

Адже «структури громадянського суспільства», на думку д-ра політичних наук М.М. Розумного, є основою «... більшості рецептів з оздоровлення публічної сфери, які виписуються з приводу мало не кожної «хвороби» – занепаду парламентаризму, неефективного адміністрування, дискредитованої партійної системи, нерозвиненого, але вже наскрізно корумпованого, місцевого самоврядування «... єдиною запорукою змін на краще...» [28].

При цьому, однак, слід розуміти, що і моделі, і структури, і організація взаємозв'язків та взаємовпливів між всіма стейкхолдерами соціально відповідальної держави чи будь-якої її соціально-економічної підсистеми створюють тільки «рамкові умови» для виникнення цієї відповідальності.

Головною ж умовою залишається духовна, моральна, ментальна та інтелектуальна готовність «сукупності людей і відносин» в спільнотах того чи іншого рівня в державній ієрархії до взаємної соціальної відповідальності.

Саме в зв'язку з цим вважаємо за доцільне нагадати позицію академіка Лібанової Е.М. щодо побудови соціально відповідальної держави в Україні, яка вважає, що «... ми маємо плекати національний інтелект. На жаль, ми його не виховуємо належним чином і не даємо потім йому реалізуватись» [6, с. 24]. Тому, цілком очевидним слід вважати той факт, що сьогодні дефіцит духовно-інтелектуальної складової в самій важливій сфері нашого людського буття – в управлінні і менеджменті українським соціумом загалом і всіма можливими його структурними складовими важко і недоцільно заперечувати, а необхідно шукати, досліджувати, обґрунтовувати, освоювати і ефективно використовувати інноваційні шляхи, методи, технології та інструменти управління на всіх рівнях ієрархії управління соціально-економічним розвитком держави.

3.10. Інтелектуалізація управління як основа забезпечення соціально відповідальної та партнерської поведінки суб'єктів господарювання

У сучасних наукових дослідженнях, присвячених проблемам ефективного функціонування соціально-економічних систем (СЕС), до яких можна віднести державу, регіон, галузь, підприємство часто вживаними стали такі дефініції як „інтелектуальний капітал”, „інтелектуальна власність”, „інтелектуальні ресурси”, „інтелектуальний потенціал”, „інтелектуальна економіка”, „економіка знань”, „управління знаннями” та інші.